

INHOUD

Mijn Afrikaanse telefoonsel	7
De kinderen van Mobutu	25
I love Tanzania	65
Mister Jacob	71
Een dakkamer in Saint-Louis	77
Het pension van madame Taher	81
Merry Christmas, Ismaïl	94
Met Kapuściński in Polen	100
De boerderij van Piotr en Hania	120
Tiszabó	137

MIJN AFRIKAANSE TELEFOONCEL

Ik ontmoette Bina in Sokolo, een dorpje van drieduizend inwoners in Mali, dicht bij de grens met Mauritanië. Ten zuiden de rivier de Niger, ten noorden de woestijn, een grote gele vlek die langzaam uitdijt. Toegerebellen maken de streek onveilig, voertuigen hebben de neiging er in het niets op te lossen, soms met hun bestuurders.

Het is een plek zoals er in Afrika zoveel zijn. Op de Michelin-kaart geeft een vlaggetje aan dat er een grenspost in de buurt is, maar die bestaat allang niet meer. Grensposten zijn naar veiliger gebieden verhuisd, de terra incognita overlappend aan rebellen en bandieten.

Bina was hoofd van het postkantoor van Sokolo. Hij woonde met zijn vrouw en kind bij de ingang van het dorp, in een huis dat dienstdeed als kantoor en residentie. In de zandige tuin stonden de zonnepanelen die het telefoonverkeer gaande hielden, want elektriciteit had Sokolo niet. Ik trof hem in zijn kantoor, te midden van ansichtkaarten van het Witte Huis en Saddam Hussein, en slogans die de efficiëntie en het professionele bewustzijn van Malinese postbedienden bezongen. Een ietwat zware jongeman van achter in de twintig, met vlugge, intelligente ogen die glommen van ple-

zier om het telefoongesprek dat een klant aan de balie voerde. De man belde met het buitenland en Bina hield zijn chronometer scherp in de gaten. Zodra het gesprek de grens van drie minuten bereikte, begon hij wild met zijn armen te gebaren.

Pas toen hij naar zijn klant toe rolde, zag ik dat Bina in een wagentje zat. Een moderne rolstoel, het vliegtuiglabel bungelde er nog aan – een heel verschil met de bovenmaatse driewielers waarmee gehandicapten zich in deze regionen doorgaans verplaatsen.

Bina's kantoor was het zenuwcentrum van Sokolo. Had ik een fiets nodig? Bina had een vriend die me er een kon bezorgen. Wilde ik naar een naburig dorp wandelen? Bina leende me de goudkleurige veldfles die een pelgrim voor hem had meegebracht uit Mekka. Geen voorval van betekenis vond plaats in Sokolo zonder dat het uitvoerig besproken werd aan Bina's balie.

Zijn handicap leek hem niet echt te deren. Integendeel: als hij in zijn jonge jaren geen polio had gehad, zou zijn vader hem net als zijn broers de velden hebben in gestuurd, in plaats van hem naar school te laten gaan. Bina was de enige van zijn familie die kon lezen en schrijven.

Als er een telefoontje binnenkwam voor een inwoner van Sokolo, sprong Bina van zijn supersonische rolstoel op zijn brommer om de correspondent te verwittigen. Hij weigerde hem achterop mee terug te brengen: hij was geen taxi, protesteerde hij.

Bina was geboren in Markala, een dorpje langs de asfaltweg naar de hoofdstad. Markala was groter dan Sokolo en in Bina's jonge jaren woonden er nog aardig wat blanke paters en zusters. De Portugese zusters dachten vroeger dat zwarten net als apen staarten hadden die bij hun aankomst in

Europa werden afgeknipt. Zij hadden hem de orthopedische schoenen gegeven die hij anders in zijn hele leven niet bij elkaar had kunnen sparen.

Bina had de directe, provocerende manier van praten die ik door de jaren heen ben gaan appreciëren in Afrika. Wilde ik de rijstvelden rond Sokolo zien? Waar waren mijn lange handschoenen dan, die me tegen de muggen moesten beschermen? Volgens hem bonden de paters in Markala inder tijd plastic zakken rond hun voeten als ze 's avonds buiten zaten.

Banen zijn schaars in het binnenland van Mali, maar Bina werd door niemand benijd. De rebellen hadden het gemunt op staatsambtenaren als zijn buurman, het arrondissementshoofd, en communicatiecentra als het zijne. De vorige postbediende was gevlucht nadat rebellen Sokolo waren binnengevallen en de bewaker van het arrondissementskantoor hadden vermoord. Niet lang geleden hadden ze een postbediende ten noorden van Sokolo de keel doorgesneden.

Bina had gearzeld om naar Sokolo te komen, maar toen hij hoorde dat het postkantoor anders gesloten zou worden, had hij ja gezegd. Hij was in Sokolo naar de Koranschool gegaan en had er zijn opleiding tot postbediende gevolgd, hij voelde zich verantwoordelijk.

Het was ramadan. Hoe aangenaam was het om de vasten te breken in Bina's huis. Als een prins zat hij op zijn terras, terwijl zijn mooie vrouw Rokia - die hij Rose noemde - ijskoud gembersap met muntblaadjes serveerde, een grote luxe in een dorp zonder elektriciteit. Bina kende iemand die een petroleumjaskast had. Net voor zonsondergang stapte hij op zijn brommer om voor honderd francs ijs te kopen. Later op de avond, als de muggen ons naar binnen joegen, aten we bij

het licht van een olielamp. Bina was een van de weinigen in Sokolo die een eettafel hadden.

Op een dag stelde ik voor Rose mayonaise en pannenkoeken te leren maken. Ik was vergeten dat eieren zeldzaam zijn in de Sahel en gewoonlijk niet opgegeten, maar uitgebreed worden. Maar Bina belde zijn collega's in naburige dorpjes en bood aan alle eieren in een radius van vijftien kilometer met zijn brommer op te halen.

Toen ik de dertien miezerige eitjes die hij had verzameld een voor een brak, klaagde Bina dat de productie van kuikentjes in Sokolo en omgeving de volgende weken gevoelig zou dalen, en dat ik hem zou ruïneren door Rose recepten met kostbare ingrediënten als eieren en melk aan de hand te doen. Maar ondertussen keek hij verrukt toe hoe de mayonaise steviger werd en hij drong erop aan dat ik meer olie zou toevoegen. Nee, nee, het zou niet bederven, verzekerde hij me, bij het ontbijt zou hij er ook van eten.

Als eieren en melk een luxe waren die hij zich niet kon veroorloven, hoe was hij dan in het bezit gekomen van een rolstoel?

Bina lachte slim. Hij onderhield een levendige correspondentie met de Franse Association des Paralysés. Toen hij hoorde dat een delegatie naar Mali zou komen met drie rolstoelen, was hij spoorlags naar de hoofdstad gereisd en had er een weten te verschalken. Hij veronderstelde dat de andere twee in beslag waren genomen door regeringsambtenaren, die ze onderhands hadden verkocht.

Nadat zijn naam en adres verschenen waren in het krantje van de Association des Paralysés, begon hij brieven en pakjes te ontvangen van goedwillende Fransen: schoolbenodigdheden, kinderboeken en speelgoed voor zijn dochter. Hij liet me brieven zien van een oude vrouw in Perpignan: in een

beverig handschrift meldde ze dat ze voor hem had gebeden in Lourdes, en zijn naam had gekerfd in de voet van het Mariabeeld.

‘Weet ze dat je moslim bent?’

Bina lachte malicieus. ‘Ik geloof het, ja, maar dat lijkt haar niet te weerhouden!’

Ze had hem een porseleinen beeldje van de Heilige Maagd gestuurd, dat Rose me liet zien. Op haar reis van Frankrijk naar Mali was een van haar gevouwen handen gesneuveld. Ze wisten niet goed wat te doen met die blauwe pop: ze was zo stijf dat hun dochtertje er niet mee kon spelen.

Bina deed me denken aan de hoofdfiguur uit de schelmenroman *L'étrange destin de Wangrin* van de Malinese schrijver Amadou Hampâté Bâ. Wangrin, die in zijn functie als vertaler een belangrijk bemiddelaar was tussen de koloniale ambtenaren en hun onderdanen, was al zijn meerderen te slim af. Geen Franse districtsbestuurder ontkwam aan de listen van deze cynicus, die een speciale gave had voor het vergaren van rijkdom en het leven op grote voet in barre tijden. Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak en de Fransen koeien, rijst en gierst van hun koloniale onderdanen vorderden, was Wangrin verantwoordelijk voor de boekhouding en hij wist een respectabele kudde vee om te leiden naar zijn eigen achtertuin.

Maar Bina had ook eigentijdse trekjes en naarmate ik hem beter leerde kennen, kwam hij me steeds meer voor als het prototype van de moderne Afrikaan die in de woelige baren die zijn continent doorkruist het hoofd boven water probeert te houden.

Hij had een rijstveld aan de rand van het dorp en een paar geiten op zijn erf. Maar dat waren niet zijn enige extraatjes. Een veertigtal families uit Sokolo woonde in Congo-Brazza-

ville. De mannen dreven handel met Hongkong en werden als gefortuneerd beschouwd. Maar onlangs waren er rellen uitgebroken in de Congolese hoofdstad. Soldaten trokken plunderend door de straten en de 'Congolezen', zoals de emigranten hier werden genoemd, hadden hun vrouwen en kinderen naar huis gestuurd. Dat was goed nieuws voor Bina, want het telefoonverkeer tussen Sokolo en Brazzaville had sindsdien een hoge vlucht genomen.

Hij moest zijn salaris inhouden op zijn maandelijks omzet, wat een hele krachttoer was in een dorpje als Sokolo. Hij drong er bij vaders op aan hun zonen in de hoofdstad brieven te sturen, zodat hij hun postzegels kon verkopen. Omdat hij Frans sprak en continu naar de radio luisterde, kwamen de bezorgde vrouwen van de Congolezen hem vaak vragen naar het laatste nieuws. Tegen het einde van de maand aarzelde Bina niet hun te vertellen dat het onrustig was in Brazzaville, wat hem een bescheiden toeloop van drieminutenbellers opleverde.

Bina gaf krediet aan sommige bellers, waarna de Congolezen hem een cheque stuurden. Deze diensten werden beloond met cadeaus. De goudkleurige veldfles uit Mekka was er een van, evenals het Seiko-horloge dat Bina droeg, en de rekenmachine met spraakweergave waarmee hij zijn administratie bijhield. Wekenlang maakte hij reclame voor de handsfree telefoon die de Congolezen in Brazzaville hem schonken; de inwoners van Sokolo stonden in de rij om dit magische apparaat uit te proberen.

Enkele dagen na mijn aankomst in Sokolo begon Bina me vragen te stellen over mijn leven in Europa. Maakten mijn familie en vrienden zich geen zorgen als ik zo lang wegbleef? Algauw begreep ik waar hij op aanstuurde: hij wilde dat ik hen telefonisch gerust zou stellen.

Sokolo leek op het grensplaatsje uit *Wachten op de barbaren* van de Zuid-Afrikaanse schrijver J.M. Coetzee. De rebellen waren er, al konden we hen niet zien. Ze heersten over het gebied door de angst die ze inboezemden. Het arrondissementshoofd was zelden op zijn post en Bina voelde zich kwetsbaar in zijn huis bij de ingang van het dorp. Als rebellen in de buurt gesignaleerd waren, sliep hij met Rose en hun dochtertje in het centrum van Sokolo. De mensen durfden hun velden ten noorden van het dorp niet meer te bewerken, en zelf mocht ik me nooit verder dan een kilometer of drie van Sokolo verwijderen. Als ik 's avonds ergens naartoe ging, werd ik stevast vergezeld.

Minder dan een jaar na mijn bezoek vielen de langverwachte rebellen binnen. Veel mensen sloegen op de vlucht, het postkantoor werd gesloten. Drie maanden later trof ik Bina in Markala, in het huis van zijn vader. Hij en Rose hadden een tweede dochter gekregen. Het viel me op dat de baby behangen was met *gris-gris*, beschermende amuletten. Die had ik nooit eerder gezien in de buurt van Bina.

's Avonds lagen we op matrassen onder de mangoboorn en vertelde Bina me het verhaal van de inval. Op een vroege ochtend was hij wakker geworden van het mekkeren van de geitjes. Hij hoorde stemmen in de tuin. Tamacheq spraken ze, de taal van de Toeareg. Het is zover, dacht hij. De rebellen hadden de telefoondraden doorgesneden en riepen dat hij naar buiten moest komen. Het was oogsttijd, zijn moeder en twee broers waren uit Markala gekomen om hem te helpen op zijn rijstveld. Na de eerste schoten liet iedereen zich op de grond vallen. Algauw floten de kogels hun om de oren en vlogen houtsplinters van de wandkast door de kamer. Rose zat achter de slaapkamerkast, haar baby tegen de borst geklemd.

Tussen het schieten door schreeuwden de rebellen dat Bina zijn huis moest verlaten. Ze probeerden de ijzeren deur te forceren, maar slaagden daar niet in. De enige andere toegang tot het huis was via de bergplaats.

‘Bina,’ fluisterde zijn moeder, ‘als ik jullie levens kan redden door naar buiten te gaan, zeg het me dan. Ik ben oud, het kan me niet schelen wat ze met me doen.’

‘Verroer je niet!’ bezwoer hij haar.

Plotseling vulde de geur van rook zijn neusgaten. De rebellen hadden de deur naar de bergplaats gevonden, zijn rijst gezien en die in brand gestoken. Waardoor ze nietsvermoedend hun toegang tot de woonkamer geblokkeerd hadden.

Meer dan veertig minuten lagen Bina en zijn familie onder vuur. De rebellen braken de deur van zijn kantoor open; hij hoorde hen in de belendende kamer tekeergaan en moest voortdurend denken aan zijn collega in het noorden wiens keel ze doorgesneden hadden.

Toen werd alles stil. Wachtten ze tot hij naar buiten kwam of waren ze weggegaan? Bina bewoog niet. De rook hing zwaar in de kamer, hij had steeds meer moeite met ademhalen. Opnieuw hoorde hij stemmen. *‘De postbediende is dood, de postbediende is dood!’* Het waren de dorpelingen die zich tijdens de aanval verscholen hadden gehouden – de dappere leden van de burgerwacht voorop – en die nu in optocht naar zijn huis kwamen.

‘Ze vormden een rij en gaven emmers water door om het vuur te blussen,’ mopperde Bina, ‘ze zouden ons verdronken hebben!’ Toen hij in de deuropening verscheen, keken ze hem aan alsof hij een spook was.

In de houten balk boven de deur hadden de rebellen een mes gestoken. Het was een bijzonder mes, ingelegd met zilver. Al hadden ze het daar achtergelaten om hem te laten zien

wat ze gedaan zouden hebben indien ze hem te pakken hadden gekregen, toch flitste het door Bina heen dat hij het na het politieonderzoek zou bewaren, als souvenir.

Terwijl hij de schade in zijn bergruimte opnam, verkenden de dorpingen zijn woonvertrekken. Hun meelevende ge-weeklaag vulde het hele huis. Na hun vertrek waren Roses juwelen verdwenen en stak het mes niet langer boven de deur.

Het leger achtervolgde de rebellen en bracht een van hen diezelfde middag naar Sokolo, om de dorpingen te laten zien dat hun zoektocht niet vergeefs was geweest. De rebel was gewond. Twee soldaten sleurden hem uit de jeep en gooiden hem op het plein voor het postkantoor.

Bina had me eerder verteld over een oude Toeareg die jaren geleden was opgepakt in een naburig plaatsje. Hij werd ervan verdacht een spion te zijn. Toen de dorpingen hem naar Sokolo brachten, was hij al halfnaakt. Het arrondissementshoofd was er niet, waarna ze besloten hem naar een militair kamp te rijden. Bina had een foto van hem gemaakt, die hij me had laten zien: de man zat achter in een pick-up en bedekte zijn geslachtsdelen met een lichtblauwe sjaal die de dorpschef hem had gegeven. De doffe blik in zijn ogen - hij wist wat hem te wachten stond. Hij kwam nooit op zijn bestemming aan.

Maar deze keer was het erger: het leger leverde de man uit aan de dorpingen. Ze sloegen hem dood, sneden zijn geslachtsdelen af en trokken zijn lichaam aan een touw door de straten van Sokolo. Hierna wilden ze hem met benzine overgieten en in brand steken, maar de maraboet kwam tussenbeide. Het lichaam verbranden zou ongeluk brengen, waar-schuwde hij.

Ongeluk! En alle andere dingen die ze met hem hadden